

NOLA ESAN/IZAN BOLLERA EUSKARAZ

“Oso inportantea da hizkuntzarekin jolastea hitzak falta direnean”

Glosarioa, ekarpenak, bizipenak eta sorkuntza piezak batu dituzte Amaia Alvarez Uria filologoak eta June Fernandez kazetariak Zinegoaken webgunean. Bertso-saio zein solasaldi/errezital formatuen bidez zabaldu dituzte edukiak eta horietan azaleratutako hausnarketak. Urte luzez oso bereziak egon diren bi munduren (komunitate lesbikoa eta euskal kultura) gerturatzea ere bada egitasmoa. ARGIAko bi kolaboratzaileen arteko solasa da hurrengoa.

JUNE FERNANDEZ

June Fernandez: Aitor Aranaren *Gay hiztegiaren* baliokide lesbianoa sortzea izan zen gure hasierako asmoa. Proiektuaren lehenengo fasean, prozesu parte-hartzailearen bidez jaso genituen hitzak eta horiei buruzko azalpena, genealogia, hausnarketak... Zer nabarmenduko zenuke Hitzak eta Ekarpenak ataletatik?

Amaia Alvarez Uria: Fillogoa naizenez, aspaldiko kezka dut hizkuntzaren erabilera, baita diskurtsoa ikuspegi feminista eta lesbikotik aztertzea ere: zein errealitate agertzen diren erabiltzen ditugun hitzetan, zeintzuk ez eta zergatik. Glosategi bolleroa sortzeko prozesua oso polita izan da. Lehenengo hipotesia konfirmatu dugu: erdal maileguekin funtzionatzen dugula, hau da, jende gehienak *bollera* hitza erabiltzen duela. Edonola ere, sorpresa izan da ikustea euskaraz bizi den jendeak sorkuntzarako eta jolaserako joera baduela.

Fernandez: Nik ez nuen gipuzkoarren *kuku* ezagutzen. Eli Pagola bertsolariak azaldu digu Azkoitiko Kuku Herri auzo-

ko aterpetxean EHGAMen kanpaldiak egin zirelako hedatu dela. Bollurriak to-paketen egitarauan topatu dut (kukupoteo, kukufesta) eta HARRObira transmaribibollo bizikleta martxaren leloan: “Kuku bira dabil!”. Halaber, B.A.L.A. taldeak sortutako *bollojabetza* nabarmenduko nuke, eta Maider Arregi bertsolariak lagun artean erabiltzen duen *lesbiama*. Aldiz, ez da agertu historikoki herrietan erabili den terminorik; *tortillera* eta *marimutitez* gain, inork ez du bestelako erreferentziarik. Horrek erakusten du lesbianismoa inguratu duen tabua eta ikusezintasuna.

Alvarez: Bestetik, hizkuntzari buruz pentsatzen dugunok proposatutako terminoak ditugu, baina ikusi dugu batzuetan komunitatetik urrun geratu direla.

Fernandez: Egia da *piperopila* edo *soropila* bezalako proposamenek ez dutela arrakasta handirik izan. Kezka adierazi didazu, gure egitasmoaren ikuspuntua garbizalekeriarekin lotu daitekeelako...

Alvarez: Badago halako presio sozial

bat euskara garbia erabiltzeko. Euskararik onena da erabiltzen dena, bizirik dagoena. Galdetu dugunean zein hitz erabiltzen dituzten identitate eta praktika bolleroak izendatzeko, askotan elkarrizketatuen erreakzioa *mea culpa* moduko bat izan da: “Egia da! Ez dugu euskal hitzik erabiltzen!”. Ez zen hori gure asmoa, errealitatearen argazki bat ateratzea baizik. Maileguak betidanik erabili izan dira euskaraz eta hizkuntza guztietan.

Fernandez: Dena den, Itxaro Bordak proiekturako idatzi duen ipuinean ironiaz gogorarazi digu *bollera* Hego Euskal Herriko terminoa dela. Nik ez nuen frantseseko *gouine* ezagutzen, Ipar Euskal Herriko bollerek darabiltena.

Alvarez: Itxaro Bordaren ipuina ederra da, kezka soziala kezka linguistikoarekin gurutzatu duelako, beti egiten duen bezala. Bi protagonista elkartu ditu: Hegoaldeko *bollera* eta Iparraldeko *gouine*, bakoitza bere terminoaren alde egiten dutenak. Oso polita izan da gaiari ikus-

Zinegoak!

NOLA ESAN/IZAN BOLLERA?

EUSKAL OPIL HIZTEGIA

Proiektuaren aurkezpena Zinegoak jaialdian. Tartean daude June Fernandez (eskuinetik lehena) eta Amaia Alvarez Uria (ezkerrean, zutik).

pegi desberdinetatik heltzea, ez bakarrik iparretik edo hegotik, baizik eta erdal-heriburuetatik edota euskal-arnasguneetatik, belaunaldi diferenteetatik... Zenbait hitzek 40 urte inguru ditugunon artean funtzionatzen dute, ez ordea 20 urtekoen artean.

Fernandez: Bollera gazteek ez omen dute “ulertzen duzu?” galdera ulertzen...

Alvarez: Ulertu, ulertzen dute, baina ez dute erabiltzen. Aldiz, Pasaiaiko Argi Lertxundik aipatu digu lagun artean “gremio-koa izan” erabili izan duela gauza bera adierazteko.

Fernandez: Zuk zeuk proiekturako asmatu dituzu *lesbisitaria* (gaztelaniazko *heterocuriosa* esateko) edota *marioker* (ingelesezko *queer*-en baliokide moduan). Sexu-praktikekin ausartu da Ana Jaka idazlea: *hankartetu* edota *potomungus* sortu ditu. Ariketa jostagarria da, baina zertarako balio du, gero inork ez baditu erabiliko?

Alvarez: Zalantza edota mesfidantza agertu dira hitzak jolasaren bidez eta hiz-

“

Itxaro Borda izan da urte askotan euskal literaturako erreferente bollero bakarra. Belaunaldi aldaketarekin, Kattalin Miner eta Danele Sarriugarte agertu ziren. Oso polita izan da deskubritzea euskal bollo literarioak poesian agertu zaizkigula

Amaia Alvarez Uria

kuntzaren senari edo mekanismoei nahikoa erreparatu gabe sortu ditugunean. Esaterako, *soropila* proposatu genuenean, Lumatza kolektiboak kamisetetan erabili zuen (“Nafarroako soropil feministak”), baina taldekide guztiak ez zeuden horren alde. Agian hitz hori ez zen egokiena, baina uste dut jolasa oso inportantea dela hitzak falta direnean. Gero ikusiko dugu hitz bakoitzak egingo duen bidea, onartua izango den ala ez, jendeak gustuko izango duen... Duela urte batzuk, Kike Amorrainiz eta Asisko Urmenetak gazte hizkera biltzeko zein sortzeko proiektua egin zuten, eta hitzak asmatzearen zilegitasuna defendatu zuten. Azken adibide bat: Fermintxo Zabaltzak erronka handia izan zuen *Stonebutch* blues itzultzeko orduan. Aitortuko dizut *Marimutil handi baten bluesa* izenburua ikusi nuenean, ez zitzaidala gustatu, ez zuelako indar ezta esanahi berbera. Alabaina, oso polita iruditu zait ikustea bollera euskaradunak hasi direla *marimutil handi* erabiltzen. Hortaz, *chapeau*, Fermintxo!

IDENTITATE ESTRATEGIKOAK

Fernandez: Ana Jakaren esanetan, hitzak inportatzeak identitateak inportatzea dakar. Agian beste hizkuntzetatik heltzen zaizkigunak ez datoz bat gure errealitateekin, ezta? Esaterako, esango nuke gurean *butch-femme* desio dinamikak lausoagoak direla, euskal luma deitutakoa delako nagusi; gure belau-naldietako bollera gehienok feminitatea deseraiki dugu.

Alvarez: Bai, euskal bollera bat armairutik ateratzen denean egiten duen lehenengo gauza ilea moztea da! Belaunaldi aldaketarekin gero eta *femme* gehiago ikusten dira; era berean, Uxue Alberdik seinalatu zuen emakumezko bertsolarien artean *drag king*etatik panpinen arketiporako jauzia. *Barbarismos queer* liburuaren egileek azpimarratzen dute oso beharrezkoa dela transfeminismoak ingelesetik hartu dituen terminoen interpretazio lana egitea. B.A.L.A.ko kideek etengabe egiten dute: unibertsala tokian tokiko errealitatera egokitzen dute.

Fernandez: Esaterako, *pinkwashing* kontzeptua azaltzeko darabilte Laboral Kutxaren iragarkia (bi nesken arteko ezkontzaren argazkia hipotekak saltzeko erabiltzea). Aizu, aurten elkarrizketatuei galdetu diegu nola bizi duten *lesbiana* eta *euskaldun* identitateen arteko harremana. Galdera itzuli nahi dizut zuri.

Alvarez: 40 urte baino gehiago ditut; ibilbide luzea da nirea. Hasieran Bilboko ambientea erdalduna zen eta euskal munduan oraindik ez zegoen bollera publikorik. Belaunaldi bat behar izan da bi munduak hurbiltzeko. Deustuko gazte lokalean ikusi nuen "Sexualitatea askatu" kanpaina gogoratzen dut, mugarrria izan zena; uste dut Jarrairena zela. Eztanda moduko bat egon zen orduan: neska guztiak hasi ziren elkarrekin ligatzen. Mutilak ez hainbeste. Gogoan dut mutil baten komentarioa: "Beno, hau moda hutsa da, pasatuko zai-zue". Hala, Ainhoa Güemes artista bilbotarrak aipatzen du Jarrain lesbianizatu zela. Gaur egun, belaunaldi berriak ez dauka anbienterik; baditu ordea aplikazioak eta Bollurriak, elkarrekin egoteko beste modu agian ez hain getizatuak.

Fernandez: Taldeetako kideei egin dizkiegun elkarrizketetan konfirmatu dugu mugimendu lesbofeminista nabarmen euskaldundu dela.

Alvarez: Euskal Herriko azken hiru jardunaldi feministak alderatzen baditugu, euskarak gero eta erabilera zein zentralitate handiagoa du. D ereduaren

Maren Zubeldia (proiekturako elkarrizketatuetako bat), Zinegoakeko karteletako bat eskuratu duela: Marioker.

ondorioz, ezagutza asko handitu da, eta horrek ondorioak ditu, jakina.

Fernandez: Elkarrizketatuen artean nagusienak, Maite Irazabalek, euskara galdu zuen Elorriotik Madrilerara, Londresera eta Bilbora mugitu zenean. Esan digu gure proiekturako hitz egin duela lehen aldiz euskaraz lesbofeminismoari

buruz. Ondo legoke sexilioaren ondorio linguistikoen erreparazio modukoren bat lantzea.

Alvarez: Euskararen galera, zoritxarrez, oso ohikoa izan da. Horrek ekarri du garbizalekeriarako joeratzu hori, egoera ez delako ona. Asisko Urmene-tak gure barruko euskaltzainak aipatu

zituena, eta baditugu gure barruko apai-zak edota poliziak ere; interesgarria da mamu horiek esplizitatzea, bi identitate zapalduen arteko gurutzaketak eginez. Euskaldunok autogorrotoaz hitz egiten dugu eta, lesbianok, barneratutako lesbofobiaz.

Fernandez: Garazi/Gatx Eizagirrek esan digu denborarekin zabaldu zaiola *euskalduna* eta *lesbiana* kategoriak ulertzeko modua. Transfeminismoaren edota arrazakeriaren aurkako borrokaren eragina agertzen da gazteen bizipenetan. Egun badakigu lesbiana transak eta euskaldun arrazializatuak existitzen direla. Bestetik, Josune Ortizek zalantzan jarri du sexualitateari lotutako etiketak oraindik ere beharrezkoak ote diren.

Alvarez: Identitateen erabilera estrategikoaren aldekoa naiz, B.A.L.A.k ondo azaltzen duena. *Nola esan/izan bollera euskaraz?* izenburuarekin zera adierazi nahi genuen: ez badugu izendatzen, ez da existitzen. Subjektu guztiei lekua egiteko, den-denak aipatu behar ditugu, bollera barne. Uste dut inportantea dela kategoriak esplizitatzea, ondoren esanahiak malgutzeko.

Fernandez: Sortzaileen lanak jaso ditugu aurten, gehienak literatura arlokoak. Hiru belaunaldi batu ditugu; Itxaro Borda, Danele Sarriugarte eta poeta gazteak: Oihana Arana, Leire Vargas, Lizar Begoña, Eva Pérez-Pons eta Elena Olave.

Alvarez: Itxaro Borda izan da urte askotan euskal literaturako erreferente bollero bakarra. Belaunaldi aldaketarekin, Kattalin Miner eta Danele Sarriugarte agertu ziren. Oso polita izan da deskubritzea euskal bollo literarioak poesian agertu zaizkigula. Euskal literatura sisteman ospea duen generoa da, irakurle gutxi dituen arren. Aztertzea da zergatik egon den azken idazle bolloen artean narratibatik poesiarako desplazamendua; akaso poesia niaren literatura delako. Bertsolaritzan ere eztanda bolloa egon da; gainera, aipatutako poeta asko bertsolariak dira. Zer esango zenuke horri buruz?

Fernandez: Euskal kultura eta lesbofeminismoaren arteko hartu-emanaren adierazle bereziki inportanteak dira bollo bertso-saioak. Oso nabarmena izan da bertsolariek komunitate feminista indartzeko izan duten gaitasuna; hori ditugu bertso-eskola feministak, *Ez da kasualitatea* saioak, *Kontrako eztarritik* liburua... Imajinatzen dut saretze horrek erraztu duela bolleren ikusgaitasuna eta

haien artikulazioa. Gehienak gazteak dira, baina Amaia Agirre (40 urte luze dituenak) da gure proiektuan gehien parte hartu duena, eta esan du berarentzat oso hunkigarria dela gazteen ahalduntze hori (esaterako, Saioa Alkaizak txapela transmarikabolloei eskaini izana), bere prozesua motelagoa izan delako.

EUSKAL IRUDITERIA BOLLEROA

Fernandez: Idazleez gain, musikariak eta artista bisualak ditugu proiektuan. Dom Campistronek gogorarazi digu euskal bolleroen hiztegiak iruditeria aintzat hartu beharko lukeela. B.A.L.A.k lan ederra egin du alor horretan, bereziki, *ahobizi* pegatinaren bidez.

Ikusgarritasun lesbikoa indartu dugu, euskal kulturaren, euskalgintzan, kazetaritzan eta Bilboko kaleetan. Itzela izan da 'lumatzá', 'soropila' eta 'marioker' berbak Zinegoakeko karteletan handi-handi ikustea!

June Fernandez

Alvarez: Ildo horretatik, 90eko hamarkadako talde lesbofeministen kartelak, pegatinak eta aldizkariak nabarmenduko nituzke. Musikari dagokionez, Pottores eta Klito gonbidatu ditugu. Hala ere, musikari bollero oso gutxi ezagutzen ditut armairutik kanpo; deigarria egiten zait, musikak euskal kulturaren duen indarra eta presentzia kontuan hartuta.

Fernandez: Bestetik, Zinegoakeko Maren Zubeldiak ikus-entzunetako erreferenteen errepassoa egin du. *The L Word* telesail estatubatuararekin *bollojabetu* ginen gure belaunaldikook. *Goenkalen* Itziar Ituño eta Naroa Agirrek gorpuztutako pertsonaien maitasun istorioa

aipatu du. Zinemagintzan, *80 egunean* txalotu du, nahiz eta Moriarti ekoiztetxe-ko gizonezkoek sortu zuten.

Alvarez: Oso pelikula ausarta izan zen bere garaian, erakarpen sexuala sentitzen duten bi emakume zaharren harremana kontatu zuelako. Eskertzekoa izan zen tragediarekiko joerarekin apurtu zuela; historikoki bolloen eta gayen filmak oso dramatikoak izan dira. Dena den, iruditzen zait *80 egunean* apur bat ahaztua geratu dela, egileek ez dutela haien beste lanak bezainbeste aldarrikatzen (*Loreak* kasu). Gaur egun, *Go!-zen* telesaila aipatu behar dugu: bikote bolloak protagonismoa izan du azken bi denboraldietan, baina berandu heldu da. Inportantea da erreferenteak edukitzea, baina gero aztertu behar dugu zer erreferente mota diren, askotan ukitu moralista daukatelako, maitasun erromantikoa eta monogamiari oso lotuta.

Fernandez: Euskal kulturaz aritu gara. Hitz egin dezagun orain euskalgintzaz. Proiektu honen abiapuntua izan zen Elhuyar hiztegiak gaztelaniako *bollera* eta *tortillera* itzultzerakoan lesbiana soilik iradokitzen duela, nahiz eta kutsu oso desberdina duten. Euskaltzaindiaren hiztegiak onartu ditu *homofobia* eta *transfobia*, ez ordea *lesbofobia*. Lortuko al dugu hiztegiaren eragiten?

Alvarez: Ez dut uste ikusiko dugunik *bollera* hitza Euskaltzaindiaren hiztegiaren. Hiztegia apurka-apurka zabaltzen doa, baina badakigu akademia beti doala tentuz, aldaketa sozialen atzetik. Ikusiko dugu!

PROIEKTUA, BI HITZETAN

Fernandez: *Bollojabetza*. Egindako lanak indartu ditu nire ahalduntze bolleroa eta nire euskaltzaleatasuna. Gainera, ohartu naiz bollojabetza ariketa dela norbait proiektura gonbidatzea: koordinatzaileontzat (oraindik ere tabua delako norbaiti bere sexu-orientazioari buruz galdetzea) zein partaideentzat (marioker ikusgai moduan agertzea dakarrelako). Ikusgarritasun lesbikoa indartu dugu, euskal kulturaren, euskalgintzan, kazetaritzan eta Bilboko kaleetan. Itzela izan da *lumatzá*, *soropila* eta *marioker* berbak Zinegoakeko karteletan handi-handi ikustea!

Alvarez: *Elkargunea*. Oso gurea den intersekzio bati erreparatu diogu, eta ikusi dugu zenbat ertz eta erpin biltzen diren hor. Hori izan da gure ekarpen-txoa. ●